

Napló

2005–2006

(Részletek)

„Végeredményben semmi állandó nincsen, sem bennünk, sem a dolgokban; s mi és ítéleteink és minden halandó dolog folyik és hullámzik szakadatlanul; így azután semmi bizonyosat nem tudunk, nem tudhatunk, lévén hogy ítéelő és megítélt állandó változásban és forgásban van.”

(Montaigne: *Esszék.*)

2005

December 1. csütörtök. Tegnapelőtt, vagyis november 29-én, 68. születésnapomon elhatároztam, hogy a félbehagyott napló írását újrakezdem. Ez a döntés, amit semmi megfontolás nem előzött meg, nyilván azért esett így, mert az utóbbi időben – pontosabban január óta – néhány versen kívül szinte semmit sem írtam. Ez a többhónapos kiesés – közeledvén a hetven felé – olyan felelőtlenységnek és időpocsékolásnak számít, amit magyarázni így-úgy lehet, ám pótolni nincs többé mód. Tudom, persze hogy tudom, az egésznek nincs különösebb jelentősége, hiszen senki istenfia nem kérheti tőlem számon, hogy írok-é, avagy sem. Nem is mások miatt láttam neki az egykoriak folytatásához, de önző módon magam miatt. Mivel már évek óta távol vagyok a nagy társadalmi és politikai csatározásoktól – jószérével újságot se olvasok már –, s mivel felhagytam a publicisztikai ezzel-azzal, az, amit most elkezdek, lényegét tekintve arról szól majd, ami bennem, belül zajlik. A korral – korommal – járó testi-szellemi leépülés belső „történéseit” igyekszem majd, egyebek mellett rögzíteni, leírni. Tudósítani a vénák és aorták állapotáról, a csontok és izomszövetek működéséről, a belső szervek – vegyi művek! – hétköznapi viselkedéséről, röviden: arról a szerves egészről, aki vagy: amely még én volnék. Megkísérelni a lehetetlent, s addig rögzíteni a belső történéseket, jelenségeket, amíg az értelem és a kéz győzi. Meglehet, ez a sors és az élet utolsó nagy kihívása, amelynek illene megfelelni.

December 4. vasárnap.

[...]

Szombaton, vagyis tegnap délelőtt a Kazinczy Napokon a Magyar Művészeti Akadémia „kihelyezett” kassai klubdelutánján vettem részt. Az itt rendezett kiállít-

Köszöntjük a 70 éves író!

táson túl Pásztor Péternek és nekem volt előadásom. Péter a budapesti bemutatóját és előadását ismételte meg. Léven Kazinczy Napok, és ez éppen József Attila halálának 68. évfordulójára esett, vele kezdtem mondandómat, miszerint születésének századik évében, s halálának évfordulóján tisztelegni illik egy néma főhajtással élete és munkája előtt. Merthogy a két évszám között, amely a születést és a halált jelöli, egy „hosszú gondolatjel” az egy ember teljes életét jelöli: gondolat és jel – létezésünk lecsupaszított metaforája. E metaforából kiindulva arra igyekeztem a figyelmet ráterelni, hogy mit és mennyit tehetünk egyénekenként és közösségként a mai magyar nyelv egységesítésének szükséges és aktuális eléréséért. Merthogy ahány magyar régió, ahány magyar közösség, nyelvünk annyi felé hasadozik-szegényedik. Tétélesen, hogy elérkezett az idő a nemzet legfőbb attribútumát, anyanyelvünket megújítani, egy második nyelvújítás végbevitelével. Végül – ahogy kértek – felolvastam még néhány verset is. Itt volt Ágh Pista, Vathy Zsuzsa, Lázár Ervin és a MMA több tagja. Örültem a találkozásoknak, csak az a baj, hogy az ilyen egész napos rendezvények cudarul igénybe vesznek, és nagyon kifárasztanak. Olykor komoly belső fegyelem kell ahhoz, hogy el tudjam viselni, s főleg, hogy a vállaltakat maradéktalanul és megfelelő szinten el tudjam végezni.

[...]

Este. A filozófiában az a jó, hogy az embert nem kötelezi semmire. Az előbb kint voltam az udvaron, a tiszta égbolton tündököltek a távoli galaxsiák – a Göncöl, a Nagymedve meg a többi, amelyeknek a nevét nem tudom, vagy csak nem ismerem fel őket. Ehhez a végtelen mindenséghez képest mit adhat hozzá mindaz, amit az emberi értelem fölismert?! Hegel vagy Kant, Marx, Engels, Kierkegaard... És ami ebből következik: hogy a jelen kor embere micsoda törpévé zsugorodott, jelentéktelené, hogy még a saját kiküzdött értékrendjét sem képes betartani, hogy csupán egyetlen „érték” köti le – köti gúzsba – ma már minden mozdulatát, cselekedetét –, a pénz. Esmék, elvek? A kinti magasság teljessége és ideje. Igen, az ! Odáig kéne fölemelkedni...

December 5. hétfő.

[...]

Elég régen nekifogtam újraolvasni, vagy amire eddig nem jutott időm: elolvasni a magyar irodalom klasszikusait. Néhány hónapja Kölcsey a soros író. Az *Országgyűlési naplója* és a levelezése után tegnap este a *Nemzeti hagyományok* című tanulmányába fogtam, igen kíváncsi voltam – vagyok – erről való vélekedésére. Iszonyúan okos ember volt az biztos, s ösztönei is kiválóan működhetek, minden irodalomtörténeti félrehallás ellenére. Merthogy nemzeti poézisunk alakulásáról, távolabbi gyökérvonulatairól ezt jegyezte le: „...a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazaivá, hol az a nemzeti történet régibb műzsájától kölcsönöz sajátját, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnemesített életkör nimbuszán keresztül sugározta” (K. F. *Válogatott művei*, 258).

Íme, nemzeti poézisunk ma is használható alapvetése! Csakhogy az ezredforduló magyar költőit érdeklí-e még az ilyen Kölcsey-féle emelkedettség, a nemzet iránti elkötelezettség és – jövőföltés?! Amikor költészet helyett nyelvi romhalmazokat hordanak össze, értelmetlen szózávalékokat... De elég mára! A délután szép volt, most esik az eső, csendesen veri a tetőt – szeretem hallgatni. Tér és idő tárul ki benne.

December 6. kedd. Carlyle *A francia forradalom története* című könyvében írja: „Ne tégy semmit, csak izgass, vitatkozzál s a dolgok maguktól elpusztulnak.” Ha a jelen világ zűrzavarát látom, akkor abban semmi egyéb nem történik, csak meddő viták és – igen! – az izgatás rafinált sokfélesége... S a végkifejlet sem kétséges – a dolgok maguktól pusztulnak el, s a „győzelmes felejtés” uralkodása veszi kezdetét bolygónkon. Ezt nevezik jelenünkben globalizációnak. Carlyle, ez a „zseniális paraszt” feltehetően többet megsejtett a társadalmi s benne az emberi mozgás lényegéből, mint azok a bölcselők, akik elkerülhetetlennek tüntették – tüntetik – fel a teljes szellemi kiüresedést. Ami egykor világos volt, mint a Nap, mostanra éjszakai sötétre változott. Ebben kéne eligazodni, hogy képesek legyünk legyőzni a mai *ringyókráciát*. De ahhoz Emberek kellenének, nem *ringyókraták*...

[...]

December 7. szerda. Az egybegyűjtött írásaim kilencedik kötete a riportokat és interjúkat tartalmazza majd. Lényegében készen áll, hiszen már csak egy riportot és az „előszót” kell legépelnem, aztán vége. Ahogy számolom, közel ötszáz oldalnyi szöveg került bele. Ha a sorozat kiadása a jelenlegi évi egy kötet megjelenésével folytatódik, valamikor 2008-ban lesz belőle könyv. Ma délután, a kinti munka utáni rosszullét – sokadik rosszullét az idei ősz kezdete óta – figyelmeztető percei azt a kérdést vetik elém, hogy képes leszek-e az egész sorozatot megszerkeszteni, s ami ennél is kétségesebb: megélni annak – az egésznek – a megjelenését. Mert-hogy egy elromlott aorta bármikor megpattanhat. Tanultam anatómiát, tehát tudom – pontosan tudom! – miről van szó, s hogy milyenek a kilátásaim.

Elképesztően különös alkotása a természetnek az ember. Rajta kívül nincs élőlény ezen a bolygón, aki v. amely a saját halálával képes volna foglalkozni. A növényeknek és az állatoknak nincs haláltudatuk. Következésképpen halálfélelmük sincsen. Ez kizárólagos emberi tulajdonság, bár a nagy egészséget látva, nincs semmi jelentősége. Mert mit jelent tudni, hogy meghalunk, amikor arról sincs igaz tudásom, hogy élek?!

December 18. vasárnap. Ahogy közeledik az esztendő vége, látható, hogy az ezredkezdetről folyamatosan romlik körülöttünk minden. Túl az anyagi romlácson, az egyre nehezebben viselhető terheken az igazi és mélyebb ellehetetlenülés az, ami vagy amely az emberek tudatából lúgozza ki a közösségi értékeket. Nincs csipetnyi nyitottság csupán a befelé fordult anyagias gondolkodás, a már-már perverz pénzhajhászás vált „értékké”, ez a követendő „eszme”. Volt egy század, amely az emberiséget a természetes értékek rendjétől és megélhetőségétől megfosztotta, s létrehozott helyébe

egy természettel szembefordult, lélektelen globalizációt. A XX. század véget ért, s általa véget ért az emberi megmaradás minden esélye. Ma már hiába próbálnak megvédeni néhány hegyet, erdőt vagy folyót, hiszen az *egésznek*, az egykor voltak a teljes immunrendszerét megsemmisítettük. Ha az emberi faj kipusztul e bolygóról, az a XX. század emberének lesz a legfőbb bűne, bárha ezért soha nem kell sehohol felelnie: nem marad se vádló, se vádlott a szűkebb naprendszerben.

Ideje megírni a végrendeletét! Együtt a magaméval!

December 28. szerda. Túl vagyunk megint egy ünnepsoron, ami ma már jobban elfáraszt, mint a tisztességes hétköznapok. Azt hiszem a hétköznapok folyamatos ritmusa megélhetőbb és elviselhetőbb, mint az ünnepek felfokozott zagyvaléka. Nem is érdemes vele foglalkozni. Ami azonban igen fontos, Évünk terhes, boldog, és a jövő nyáron fog szülni. Valamiféle jövő mégiscsak körvonalazódik: egy egészséges unoka jelenléte így nem csupán öröm, de a folytonosság szépségét is fölragyogtatja.

Dolgozni, olvasni nem nagyon volt időm, csak esténként jutottam könyvhöz, folytatván Kölcsey böngészését. A *Kritika* című tanulmányában az alábbiakat jelöltem meg: „Soha nem hirdettem vak követést. Azt hiszem, minden ember és minden nemzet, minden könyv és minden literatúra a maga saját erejében, kiforrásában és színében legjobb” (K. F. *Válogatott művei*, 362). Továbbolvasva a kötetet, azzal nem tudtam mit kezdeni, hogy ha valaki, mint Kölcsey, az értékeket ilyen halálos pontossággal volt képes kiemelni, miként tévedhetett oly nagyot például Csokonai megítélésében?! De – korábban – Berzsenyi költészetének értékelése során is. Gyanítom, közelebbről – időben és térben – a vélemény kimondása kockázatosabb, mint a már hordalékaitól megtisztult távolságok tükrében. És hát nyilvánvaló, mint mi is valahányan, Kölcsey is esendő ember volt. De érvelésének logikája és rendszere ma is tiszteletreméltó. Jelenünkben nem igen találok hozzá hasonlót.

December 31. szombat. Szilveszter. Be kell vallanom, hogy semmi kedvem nincs az íráshoz. Az ünnepek elfárasztottak, néhány buta roham is utolért, ha csak egy kicsit is intenzívebb fizikai munkába fogtam. Ezzel együtt mégis csak utolértük az esztendő végét valami tegnappá hamvadott vagy kövesedett bennem és kívülem, aminek feltehetően valamilyen haszna, esetleg jelentősége is lehet, ám ez ma még eldönthetetlen.

Most, hogy ezt a mondatot befejeztem, átvillant bennem az egész esztendő, és azt látom, hogy akár sikeres évnek is elkönnyvelhetném a magam számára, hiszen megjelent két könyvem, tagja lettem a Magyar Művészeti Akadémiának, s életműdíjat is kaptam. Csupa siker – távolról nézve. Közelebbről már korántsem az! Mert igazából nem tudom megélni belülről ezeket az eseményeket. Az az ötven évnyi munka, amely mögöttem maradt, valahogy azt adta tanulságul, hogy ne fogadjak el akármilyen gesztust megbecsülésként. Az igazi megbecsülés lényege ugyanis nem díjakban, titulusokban, külsőségekben van, hanem a továbbadható ér-

tékek megtartásában. És korunkban pontosan ezekről az értékekről nem gondolkodunk, ezek az értékek nem láthatók. Vak lett rájuk az emberi értelem.

2006

Január 2. hétfő.

[...]

Kölcsey után Csokonait vettem le a polcra. Vitéz Mihály mindig is a kedvenceim közé tartozott, s ahogy most dolgozataiból olvasok, csak megerősíti az eddigi rokonszenvedet. Még segítségért alázkodó levelei is remekművek. Ezeket a régiakat olvasva, gyakran arra kell gondolnom, hogy mi lehetett volna belőlük egy olyan korban, amely tudásukat, tehetségüket megbecsülte és méltányolta volna. Csakhogy, mostanról visszafelé nézve: egyáltalán volt-e olyan korszaka történelmünknek, amely felismerte volna az egy emberben – nota bene!: egy géniuszban – a tudás szépségét és majdani hasznát?! Berzsenyi, Zrínyi, Katona, Kölcsey, Arany, Kazinczy vagy akár Baróti Szabó Dávid... Micsoda láncszemei a nemzetnek, micsoda megtartó kötőanyaga annak az Egésznek, amit magyar kultúrának ismerünk!

Január 3. kedd. Délelőtt a riportkötetet véglegesítettem – legépeltem a bevezető-eligazító szöveget. Az egész kb. 480 oldal, egy olyan korszak dokumentuma, amelynek igazi mélységét, ellentmondásait, embertelenségét talán igaziból sohasem lehet feltárni és bemutatni. Egyrészt azért, mert akik megélték, akik tanúi voltak – voltunk –, elfogynak, másrészt ennek a több mint fél évszázadnak hitelt érdemlő dokumentumai sem maradtak ránk. Párthatározatok, irányelvek, csasztszkairódalom, s az ezek nyomán írt újságok, brossúrarémségek... Csupa értékelhetetlen és értelmezhetetlen valami azok számára, akik az egészet nem élték meg, akiknek nincsenek erről a korról személyes élményeik, emlékeik. Mindezt látva, egyúttal az a gondolat is megfog az emberben, hogy egyáltalán ez az *egész* érdek-e még valakit?!

Január 5. szerda. Hajnalban felébredtem, fél három elmúlt már, amikor kimentem az udvarra járni egyet. Felettem fenségesen ragyogott a magasság. Hetek óta nem láttam a napot s a csillagos eget. A Göncöl rúdja már lefelé fordult, s a sarkcsillag az ég közepén állt, hátra kellett hajolnom, hogy megtaláljam. Borzongatóan gyönyörű volt ez a pillanat, a távolság tisztasága és – elérhetetlensége. Később arra gondoltam, hogy az a rengeteg ismeret, amelyet az emberiség erről a felettünk levő magasságról – a Mindenségről – megismert az elmúlt évezredek során, végül is a *tudáson* kívül alig is használható valamire a gyakorlatban. Hát persze, a tájékozódás, az égitestek, űrhajók magasságának kiszámíthatósága, különféle fizikai és egyéb törvények és törvényszerűségek igába fogása, a fény természetének és hatásának hasznosítása... De mindez elenyészően kevés ahhoz képest, amit ennek a megismerésére fel- és rááldoztunk. Lehet azonban, hogy ez a *kevés*

a *legtöbb*, amit az emberi elme mindmostanáig képes volt e látható mindenségből felfogni, és hasznára fordítani. Ahogy a Nagy Medve csillagképét néztem, végül is oda jutottam, hogy ebből az *egészből* a költészet emelt be a legtöbbet az emberiség kultúrájába... „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok...”

Hanem reggel, amikor a napébredés ideje közelgett, már szemerkélt az eső, s úgy tűnt fel előttem, hogy az éjszakai égi tündöklés nem volt egyéb álomnál...

* * *

Genetikai tény: lusta ember vagyok. Lustaságom eredendő, akár az első emberpár bűne, már ha nem vonjuk kétségbe az eleve elrendelés isteni lényegét. Azt, történetesen, hogy ha az Isten mindent tud előre és visszafelé is, akkor a kígyó – kélgyó! – csábítása is tudott volt előtte, vagyis aljas módon az eredendő bűnt is megtervezte, amiből ugye egyértelmű az Isten és a Sátán szövetsége. Ugyanis, ha másként akarta volna az Úr, akkor nem lett volna Sátán, aki bűnbe vihette volna Éva anyánkat. Azonban most nem erről van szó, hanem a mi – az én – restségünkről, restségemről. Korábban néhányszor már említettem Kölcseyt, aki nem élte meg az ötvenet, de ránk hagyott több mint ezer oldalnyi írást, most Csokonai *Minden munkáit* lapozgatom, ami a fordításokkal együtt meghaladja a kétezer oldalt. Csokonai élete pedig még Kölcseyénél is kurtább – 32 év. Ha leszámítom a gyermekkort és az eszmélkedés idejét, ezt az íráshegyet alig több, mint 15 év alatt írta le – kézzel és tollal! De ehhez hasonló Petőfi vagy akár József Attila pályaideje – és az utánuk ránk maradt életmű.

Jelenünk irodalmi valósága, az írók életkora – kevés kivételtől eltekintve – és az írásra fordítható idő többszöröse annak, ami elődeinknek az alkotásra jutott. A kérdés: mi az oka, hogy most – itt úgy jó ötven évnyi időre gondolok visszafelé – az írói életművek pár száz oldalas kötetbe gond nélkül beleférnek?! Jó, vannak kivételek, ennek ellenére létezik valami olyan s csak korunkra jellemző akadály a életművek igazi kiteljesedésének, amely a régi időkben nem volt. Mert nincs arra semmi logikai magyarázat, hogy kétszer vagy háromszor akkora időajándékkal felét vagy negyedét se legyünk képesek elvégezni, mint amire elődeink képesek voltak. Lehetséges, hogy a természet ellen elkövetett erőszaktevéseink titokzatos folyamatai oly mértékben rakódtak le az ember tudatalattijában, hogy a folyamatos alkotómunka értelmét és értékét biológiailag semlegesítik?! Hogy a tudás szépségét a tudás kudarca foglalta, foglalja el?!

Január 13. péntek. Ma délelőtt, ahogy itt tébláboltam, megint eszembe jutott Beke Sanyi javaslata Fábryval kapcsolatban. Talán életének egyik legfontosabb fragmentumából, amikor az *A vádlott megszólalt* írta, nos, ebből a korszakból valóban lehetne egy erőteljes és drámai töltésű színpadi munkát fogalmazni. Ugyanakkor ez a gondolatsor felidézett bennem egy régibb, már-már elejtett vígjátéktervet, amely az ötvenes évek elején játszódna, amikor a szövetkezetek megalapítása után egészen abszurd, groteszk helyzetek követték egymást. A tragédiák mögött a humor, a szatíra s a társadalom teljes elbutulása húzódott meg. A vígjáték címe vagy másfél évtizede készen áll: *A JEL-*

KÉP. S ami e jelkép megalkotása körül forog, az maga az ötvenes évek politikája és az a társadalom, amelyet ez a politika alakított ki. Olykor az emberi hülyeség legmagasabb csúcsaira felhágván. Ezt – ezt a hülyeségthalmazt – egy-két hónap alatt meg tudnám írni. Ötven-hatvan oldalnyi emlék bőven akad a szövetségi elnökök, párttitkárok stb. viselt dolgairól. És egy mennyei előjátékot is sikerítenék elébe, amelyben Marx, Engels, Lenin meg a jóistenke értekeznenek egy földi kudarcról, na és a „jelképről.”
Ragyogó napsütés volt – tél egy csipetnyi se!

Január 25. szerda. Kölcsey, Csokonai s most Arany. Gyalázatosan alulműveltnek érzem folyamatosan magamat, amikor ezeket az elődöket – hozzám képest fiatal embereket – olvasom. Mert Arany is – német, francia, angol, latin, görög szerzőket idéz, s mindőjüket eredetiben – még le is fordítja, hogy én is értsem, miről van szó. Sok mindent képes vagyok megérteni, de arra szinte semmi magyarázatot nem találok, hogy mindezt a tudást mikor, hol s miként voltak képesek megszerezni. Jó, Kölcsey jogot végzett, Csokonai – az elemi iskoláit is beleszámítva, ami öt év – nagyjából tíz évet járt iskolába. Arany még annyit se – 1823-tól 1836-ig hol tanul, hol tanít, s 65 éves, amikor eltemetik. Lehetséges, hogy az ő idejükben a természetes kiválasztódás eredményeként valóban lángelmék, zsenik emelkedhettek csak az emberi szellem magaslataira. Azok, ők, akikben a korukig való tudomány felszívódott, mint szivacsba a víz – nyelv, filozófia, poétika. MINDEN! Nagyon büszkék lehetnénk az előttünk valókra, és nagyon sokat tanulhatnánk példájukból. Nagy szerencsétlenségnek találom, hogy mindezzel elkéstünk, s most nem január kinti hidege diderget, hanem az eltékozolt lehetőségek gleccserfolyamai.

Február 8. szerda. Napok óta a Tokaji Írótaborral foglalkozom. Az alábbi páromondatos „emlékeztető” abban az időben firkantottam le, amikor a XXVI. tábor programját szerveztük (Régiók határok nélkül – forradalmak befejezetlenül). Tehát: „Eddig a határok birtoklásáért voltak a forradalmak, ma: a gondolat és az értelem forradalmát kell megvívunk. Az alapkérdés: itt maradunk-e a második évezred foglyaiként, vagy megéljük a harmadik évezred szabadságát?! Képesek vagyunk-e arra, hogy az átjutáshoz szükséges hidakat megépítsük?! A régiók között s az ott élő nemzetek között!

– A magyar irodalom többszörösen trianonizált.

– Határok – belső határok – a magyarul írott, de a magyarságot „mellőző művek”.

Ma, a harmadik évezred szabadságában, mindez még nyomatékosabb súllyal nehezedik ránk, mint jó tíz évvel ezelőtt. A sárga papírcetlire írt emlékeztető aktualitása az új évezredben megsokszorozódott

[...]

Február 14. kedd. Az elmúlt hét végén disznótoroskodtunk, haza jöttek Évusék is, helyesen kikerekedett mostanára már, de jókedvű, s jól viseli a terhességet. Vasárnap velük utaztam, s hétfőn reggel bevitték a fővárosba, ahol az Írószövetség választmányi ülése volt. Üres szalmacsépelés, minden eredmény nélkül. A hatalom Magyarországá

oly mértékben osztotta meg az íróársadalmat – de feltehetően az egész magyar értelmiséget is –, hogy az egyes csoportok, csoportosulások már csak egymás ellenére tudnak létezni. Az elnökségi „beszámolóból” legalábbis ez körvonalazódott, a halvány, néha követhetetlen dadogásból. Nem látom, hogy volna a Szövetség jelenlegi vezetésének valamilyen konkrét, követhető koncepciója a holnapot illetően. Apró, kicsinyes, olykor erőtlen álgondok fel-felmelegítése bugyog elő, s a valódi tennivalók az „éji homályba” vesznek. Egy-két határozott mozdulatot kellene megtenni ahhoz, hogy az irodalom helye, szerepe – ha úgy tetszik, mindenkori küldetése – a nemzet egységének vagy újraegyesítésének a távlatosabb megélését ismét egyértelművé tegye. Csakhogy nem érzékelem az ehhez szükséges energiák jelenlétét, de még ennek a fölismerésnek a körvonalai sem mutatkoznak. Nagy vagy nagynak tartott írók kisszerű terepe ma ez a küzdőtér. Eléggé mocsaras, eliszaposodott és süppedékes.

Na, ezt nem folytatom így tovább, mert akkor az a kérdés ágaskodik elé, hogy miért nem próbálok rajta változtatni? Meg hogy akkor miért vagyok ott? Na igen! Ezek a kérdések megkerülhetetlenek, bár – feltehetően – már nem az én időm kérdései. Hanem akkor kiéi?!

Február 18. szombat. Az *Új Szó* mai számából tudtam meg, hogy meghalt egykori főszerkesztő, Pathó Károly. Maga a tény nem lepett meg, hiszen ha valakit 86 évesen ér a halál, akkor az már akár a természet kegyelmének is fölfogható. Hanem a nekrológot olvasva a *Szabad Földműves*ben eltöltött közel tíz esztendő emlékei és élményei rajzoltak föl bennem. Amikor 1959 nyarán a *Szabad Földműves* szerkesztőségébe kerültem, a lap főszerkesztője Major Sándor volt. Az alatt a rövid idő alatt, amíg vele dolgozhattam, emberséges embernek ismertem meg. Katonaidőm alatt a szerkesztőségben – mindmáig ismeretlen az oka – szolgálati pisztolyával föbe lötte magát. Egyszer más helyütt még erről is illene elmondani, ami halálának okáról, körülményeiről a későbbiek során mégis csak kiszivárgott. A karibi meg a berlini válság idején katonai szolgálatomat bizonytalan időre meghosszabbították. Emlékszem, azokban a hónapokban nevezték ki Pathó Károlyt a lap élére. Eléggé bizonytalan volt ebből kifolyólag a helyzetem, mert nem voltam biztos abban, hogy amit Major Sándor ígért, miszerint ha leszerlek, számít rám a szerkesztőségben, az új főszerkesztő kötelezőnek tartja-e majd a maga számára. Levelet írtam ebben az ügyben Pathó Károlynak, aki válaszában megnyugtatót: a helyem biztos a szerkesztőségben. A *Szövetség* című emlékező munkámban erről – s Pathó Károlyról – bővebben megemlékeztem, így most azokat az éveket felesleges újra ideidézni. A róla szóló nekrológ szerzője, Szilvássy József írásában – egyebek mellett – ezt olvastam: „...a legjobb magyar gazdalapok mintájára szakmai cikkeket közöl, olvasható kulturális és irodalmi rovatot teremt. Az utóbbi főleg azoknak az íróknak, költőknek, publicistáknak köszönhetően, akik itt kezdtek, illetve egy ideig ebben a szerkesztőségben folytatták pályafutásukat.

Nos, ezek az itt meg nem nevezett „írók, költők, publicisták” hárman voltunk: Tóth Elemér, Polák Imre és jómagam. A hatvanas évek derekától az irodalmi és kulturális rovatot – heti két egész oldalt – én szerkesztettem. Tóth Elemér riporterként, Polák Imre pedig lektorként vette ki részét a szerkesztőségi munkából.

Pathó Károly érdeme, hogy azokban az időkben *engedett* dolgozni bennünket. Valahol, egyszer, ha marad rá időm, ezekről az évekről részletesebb összefoglalót is készítek majd. Fontos részei ezek az évek életemnek, de közéletünknek, kultúránknak, irodalmunknak egyaránt, Csicsay Lojzától tudom, aki Pathó Károly veje, hogy egykori főszerkesztőm életútját lejegyezte.

[...]

Február 20. hétfő. Elég régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy mitől és miért van jelen irodalmunkban egy folyamatos ellentétalmaz. Mitől és miért jelentkeznek újra és újra azok az értelmetlen és soha semmit meg nem oldó viták, amelyeknek, amióta irodalmunk alakulását követem, tanúja voltam és vagyok?! Irányzatok, ellenirányzatok, különféle kiagyalt kánonok, égbeemelések, földbe döngölések láncolata tekeredik a történelem láthatatlan hengerére.

Volt idő, amikor azt hittem, mindez a XIX–XX. század zuhatagainak valamiféle elszabadult hordaléka. Ám ahogy mostanában a „régiek” írásait olvasom, tapasztalnom kell, hogy ezek az áldatlan és szinte kicsinyes, olykor romboló viták valójában már a XVII–XVIII. század magyar irodalmában is bőven jelen voltak. Mert ahogy Kölcsey nekiment Berzsenyi költészetének, nemkülönben Csokonaiénak, az ugyan az onnan idáig érő távolságból úgy-ahogy megmagyarázható, de irodalmunk egészére nézve értelmetlen perpatvarkodás, amely sokkal többet ártott, mint használt. Esetleg haszonnak vehetjük Berzsenyinek a Kölcsey opuszára írt két dolgozatát, az *Antirecenziót* és az *Észrevételeket* Kölcsey recenziójára. A „literatúrát baltázó betyárok csárdájának” nevezi Kölcsey megnyilatkozását, a „sanda ítéleteknek eleven tükre”, amely megszólalni kényszeríti. Amit Berzsenyi megtehetett, arra Csokonainak már nem nyílt módja, hiszen Kölcsey az ő munkásságáról szóló „kritikai megítéltetést” nem olvashatta, hiszen az az 1805–17-es években készült, s Csokonai már nem élt. Hogy Csokonai Kölcsey kritikájára mit válaszolt volna, örök rejtély marad. Abban azonban biztos vagyok, hogy – amiként azt Berzsenyi is tette – ő sem hagyta volna szó nélkül Kölcsey ítéletét. A szelídebb lélekkel megáldott Kis János Kölcsey róla való vélekedéséről (*Tudományos Gyűjtemény*, 1817) ennyit vesz magára: „...verseimről nagyon alapos, méltányos, gáncsolásaiban is illedelmes recenziót adott”.

Természetesen eszemben sincs Kölcsey jogát vitatni, amikor kortársainak munkájáról beszél. Sőt, a jobbítás szándékát érzem kritikai dolgozataiban. Azonban, sajnos, a későbbi századokban, akár máig elérően, a jobbító szándék elve és gyakorlata elkopott, s ami maradt, annak mételyes mivolta a jelenkori magyar irodalmat – külön, belső Trianonként – darabokra szabdalta és szabdálja. Azt hiszem, az amúgy is sokfelé hasadt irodalmunk holnapja szempontjából a minimális megértés és béketeremtés felettébb időszerű – távlatos – program lehetne. Egyszer mindezt – tágabb összefüggéseiben – nem ártana egybefogni. Akkor talán láthatóvá válnának azok az ártó okok, amelyek ma is „baltázó betyárok csárdájának” tekintik a magyar literatúrát. Azonban mindez túl komoly dolog egy ilyen derűs februári nap végén, mint amilyen a mai volt. Ennek ellenére, ha irodalomtörténész volnék, sok mindent hajlandó volnék félretenni, hogy ennek az örök veszekedésnek a gyö-

kereit körbeássam, és jó éles baltával az egészet egyszer s mindenkorra tűzrevalóvá daraboljam...

Február 22. szerda. Lassan tizenöt éve, hogy újra falun élek. Ha ehhez gyerekkorom tizenöt évét hozzászámolom, akkor nagyjából olyan egyenleget kapok, amely falusi és városi mivoltomat fele-fele időzónára osztja. De micsoda különbségeket mutatnak ezek az időszakok! A gyerekkor első rezzenései, emlékei, a háború, a jogfosztottság ideje, majd az ötvenes évek. Aztán a városok: Érsekújvár, Párkány, Komárom, majd Pozsony. Kassa jóval később következett. S a kör itt zárult össze Buzitán, ahová a véletlen hozott, vagy végső soron az az elhatározásom, hogy ne a tizenkettedik emeleten öregedjek meg, ne ott érjen az, ami elkerülhetetlen. Ennek a közel hetvenéves vándorlásnak – most már szinte bizonyosra vehető – ez a kert és ez a ház az utolsó megállója. Ennek a bizonyosságnak a tudatában arról gondolkodtam, hogy végül is hol vagyok én otthon?! Egyáltalán: otthon vagyok-e? És Búcs? Amíg anyámék – végül már csak anyám – Búcscon voltak, mindig *hozzájuk* mentem haza. De most ez az egykori otthon miként élhető meg, ha – bár a házunk még áll – idegen helyen kell, vendégként meghúzni magamat, ha Búcscon vagyok?! Végül is marad a bennem élő örök otthon, amit megőriztem változatlan egészsként, de ami csak addig létezik, amíg én is létezem. Velem áll, és velem ér véget.

Március 7. kedd. Nem vagyok lusta, nem hanyaglom el a naplóírást – dolgozom. Amolyan relaxációs program keretében hozzá láttam a *Jelkép* megírásához, amelynek azonban időközben a *Szimbólejum* címet adtam – így és ez pontosabban fedi elgondolásomat a komédiát illetően. Jól haladok, de tisztában vagyok azzal a kicsinységgel, hogy a legvígabb vígjátékot a legnagyobb komolysággal, és fegyvelemmel kell megírni. Ellenkező esetben a nézők vagy a hallgatók nem nevetnek, hanem kifütyülik a produkciót. E fontos elmetornán kívül – bár kint még havas a világ – nekiláttam a lugas megmetszésének. Úgy tűnik, a szőlővesszők túléltek a kegyetlen januári meg a mostani fagyokat is, így elképzelhető, hogy lesz valamilyen termés is majd.

Egyébként a szőlőmetszés, a kinti munka arra is kiválóan alkalmas, hogy az ember rendbeszedje gondolatait. Tegnap meg ma délután is az járt a fejemben, hogy az ember önmagán belül micsoda abszurd ellentmondásokat hordoz. Itt van például az irodalom, az írás. Isten tudja mióta bizonygatja a maga józanságával az értelem, hogy ma már – évtizedek óta – nincs gyakorlati értelme az egésznek, hiszen senkinek se kell. Se visszhangja, se társadalmi haszna. Amiből ugye az következhetne, hogy helyette egyéb, hasznosabb dolgokkal is foglalkozhatnék, hogy az idő ne öljön meg. Az értelem minden józan érvével szemben mégis folyamatosan írok, nagyúri módon pazarlom el maradék életidőmet, mondhatnám: értelmetlenül. Mint például most is! Kinek kell mindez, amit itt leírok?!

Egyébként szép az alkonyat!

Március 24. péntek. Egész nap dolgoztam, és befejeztem a *Szimbólejum* című játékot, amit lehet komédiának nevezni, de akár tragikomédiának is felfogható. At-

tól függ, miként közelítünk a benne levő korhoz s a kor eszményeihez-szereplőihöz. Még annyit, hogy e hó 11-én kezdtem írni, s ma, vagyis 13 nap alatt, a végére is értem. Akár büszke is lehetnék teljesítményemre, ha nem tudnám, hogy Kisfaludy Károly a *Szívbort* 14 nap alatt, az *Ilkát* pedig 4 nap alatt írta meg! Na, ez itt teljesen fölösleges, hiszen az irodalom nem löversenypálya, itt nem a befutóra játszunk. Annak mégis örülök, hogy a *Szimbólejum* papíron van. Hogy színpadra kerül-e, az ma még nem tudható, sőt, nem is sejthető.

Április 7. péntek. Megint a kihagyás. De – azt hiszem – ezek a hézagok elkerülhetetlenek, hiszen – tapasztalatból mondhatom – a naplóírás mégis csak „melléktevékenység”, bár valamikor a kényszerűség műfajának neveztem. De az más világ volt. Meg azért is a hézag, mert három napot Debrecenben lakoztam, méghozzá az Aranybikában vendégeskedtem az idei Költészeti Fesztivál meghívottjaként. Kedden este a Csokonai Színházban Tóth Árpád-est, szerdán pedig az új Kölcsey központban együtt szerepeltem Lászlófi Alival meg Karafiát Orsolyával. Az estet Andris vezette, amiből az következett, hogy az én dolgom igen könnyű volt. A legfontosabb azonban az, hogy Andrisnak a *Szimbólejum* nagyon tetszett. S hogy az neki tetszett, az meg nekem tetszett. Csütörtökön délután értem haza, derekasan elfáradva. Rossz utak, eső, vad, viharos szél meg Tokaj környékén a tengerré áradó folyók. Az az igazság, hogy az utazások egyre terhesebbek, s egyre jobban megviselnek. Tegnap is, mire hazavezettem az autót, erősen fáj már a szemem. Örültem, hogy véget ért az út. Ma meg itt-hon fáradtam el rendesen, de ennek inkább örülök, hiszen a kert egy részét gereblyéztem el- és fel, aminek valós látszata van, nem úgy, mint az íróasztal melletti didergéseknek. Ha egy kicsit felmelegszik a talaj, elduggam a hagymát meg a borsót, továbbá a sárgarépat s a petrezselymet is a földbe teszem, hogy igazi élet nőjön belőle, belőlük. A ház előtti szélárnyékosabb helyeken már pár szál ibolya kékje köszönget – a korai szépség derűjével.

Április 12. szerda. Nem tudom az értelem miféle szelekció alapján dönt arról, hogy mit írjak ide, hogy mi válik fontossá, s mi az, amit felesleges kacatként kivet a megörökítendő sorából. Példának okán, mi maradjon meg a tegnapi napból? Április 11-e a költészet napja, József Attila születésének az emlékére, őrizve és megidézve minden idők egyik legnagyobb hatású magyar költőjének szépséges árvaságát. Ugyanakkor ez a nap Márai Sándor születésének a dátuma is. Tavaly Márai Kassán szobrot kapott. Vitathatatlan, hogy megérdemelte. Tegnap ott álltam a vad szélben és esőben Márai szobránál, mintegy ötvened magammal, a rendezők „programja” szerint: Márai mai „kassai polgárainak” gyűrűjében, és hiába igyekeztem tetten érni a programba foglaltak lényegét, hiszen akiket ott láttam, csak nagy jóakarattal lehetne kassaiaknak mondani. A mindenhol idejött, velem együtt idetelepedett „polgárokat” láttam csupán. S ha csak ezt láttam volna! Itt s később a Márai Stúdióban, majd a színházban is, a műkedvelők fontoskodását! Az emberi minőség hiányát, az ünnep hiányát, bárha Dráfi Matyi meg még néhány színész előadása, szavalata pár percre feledtette a szervezők diletantizmusát. Szomorú, hogy ha egy kevéske lehetőség támad arra, hogy közösen

ünnepeljünk valamit, miként silányodik kesernyés élménnyé az egész. S akik ilyen „kas-sai ugarrá” változtatják a lehetőséget, még büszkék is teljesítményükre.

Nagyon meghidegült az idő, s nemcsak a költészet napi silányság által, hanem a valóságban is. Vad szél veri a diófákat, didergetően, méltatlanul a kikelet ígéreteihez.

Április 18. kedd. Az ünnepek majd egy hetet vettek el az időmből, de ezzel illik megbékélni. Volt megint egy nagypéntek és egy húsvét, amiből a nagypéntek van közelebb hozzám. A feltámadás misztériuma a józanul gondolkodó ember számára értelmezhetetlen, hiszen a természetben a folytonosság – és a folytathatóság – kizárólag az utódok által lehetséges: születés-élet-halál. Az egész annyira egyszerű, világos és érthető, hogy holmi „feltámadás” közönséges erőszaktevésnek fogható fel, s végső – húsvéti – kinyilatkoztatása minden ésszerűséget nélkülöz. Marad a csodába vetett hit, ez azonban oly silányka, hogy inkább csak a vakhit sötét-ségén belül jelenthet valamilyen vigaszt.

Na, de erről elég, mert hisz nem vezet sehova ez az út, vagy – ha úgy tetszik – elmékedés. Igaza van Carlyle-nak: „Bizonyos csak az, hogy az ember halandó.”

Április 22. szombat. Tegnap dőbbenet: meghalt Bella Pista meg Mátis Livia. A rádióban elhangzott hír után a csend. De minek a csendje?! A tényé? A halálé? Pista tavaly – vagy még tavalyelőtt? – ajándékozott meg Miczkievics-fordításával, Mátis Livia adta ki az *A hívás ígészetében* című verseskötetemet... Hát ennyire, s ilyen gyorsan egyszerűsödik le minden?! A minap még a húsvéti feltámadás misztériuma felől gondolkodtam, de azt hiszem a halál misztériumával való foglalkozás időszerűsége sokkal nagyobb súllyá kezd érlelődni. Erre, valamikor, jobb időben, nyugodtabb napon – ha el nem felejttem – még majd visszatérek.

[...]

Április 29. szombat. Ma egy Dunaszerdahelyre szóló meghívás okán az a tény gondolkodtatott el, hogy milyen messzire kerültem attól a társadalmi mozgástól, amelynek korábban, évtizedeken át így vagy úgy, folyamatosan résztvevője voltam. Arra például már nem is emlékszem, hogy utoljára mikor voltam Dunaszerdahelyen vagy például Érsekújvárott, Galántán... Jószerével azt sem tudom, hogy az elmúlt tizenöt-húsz évben mi s miként változott meg ezekben a városokban. Csúpan kósza hírekből tudom, hogy Szerdahelyen, Újvárott új irodalmi góccok – fiatal írók odatelepedésének következtében – formálódnak.

A valamikori antivilágban, fiatalabb időmben az volt az alapelvem, hogy hazai történéseinknél jelen kell lennem, hogy lássam, megéljem azokat, s ha jut rá idő és mód, rögzítsem azt, ami fontos vagy használható. Kétségtelen tény, hogy ez az egykori „jelenlét” megadta számomra történelmünk folyamatos megélését, és – erőm és lehetőségeimhez mért – rögzítését. Ennek – vagy inkább már: annak – a fél évszázadnak a legfontosabb eseményei megtalálhatók a könyveimben, s még ma is ezt az időt – az én időmet – írom egy lehetséges leltárkészítés kényszerétől vezérelve, hiszen – és ez

egyáltalán nem túlzás – voltak események, történések, amelyeknek a dokumentumai, gyorsjegyzetei egyedül nálam maradtak meg, s amely események valóságáról én adhatok hiteles képet. Tisztában vagyok azzal, hogy ez bizonyos kényszerszerű is jelent, ugyanakkor az egykori események megőrzésének reális összefoglalását is megköveteli tőlem. Forrásként az marad meg belőle, amit leírok! Ugyanakkor az is világos előttem, hogy ha a még hátralevő megírnivalót szélnek eresztém, soha senkinek sem fog hiányozni. Mert amit nem ismerünk, az nem is hiányozik...

Május 17. szerda. Egy jó hét pótolni való volna – lenne –, de az elmúlt napok elszoktattak az írástól, hogy a toll alig talál az ujjaim közé. Ami pedig ebből következően a papírra kerül, szinte olvashatatlan klapanca. De vegyük sorba a történeteket. Pénteken – 12-én – Nagy Imréékkel Búcsra utaztunk, a dokumentumfilm otthoni részleteinek a felvétele okán. Kezdetben nem ment valami fényesen a dolog, meg talán később sem úgy sikerültek a szövegek, ahogy azt előre elképzelttem, de valami használható csak összeáll belőle. Az az érzésem néha, hogy minden, ami egykor megtörtént, ma egészen másról szól. Elmondva visszaidézhetetlen az egykori valóság. Az élet nem úgy jelenik meg, amiként gyerek- vagy ifjúkoromban azt megéltük, megéltem, s a halál tényei is mások. Minden távoli, szinte felfoghatatlan a jelen idejű térben. Mindegy! Ha már elkezdtem – ha vállaltam –, be is kell fejeznem. Lesz, amilyen lesz. S hát az is része ennek, hogy a két nap alatt talán ha négy-öt órát aludtam. Végül is örültem, hogy szombat estére Buzitára értünk.

Tegnap és tegnapelőtt pedig a kertet ültettem be, pokoli derékfájások kíséretében. Még megjegyzendő, hogy a jövő hónapra Strassbourgba szóló meghívást kaptam, de azt mondtam, az utazást egyedül nem vállalom. Erre Pozsonyból Görföl Jenőék üzenték, hogy Éva is jöhet, tehát eljutok vénségemre még nyugatra is. Nem tudom folytatni az írást, fájnak az izületeim, meg nincs is értelme a folytatásnak.

Május 28. vasárnap. Napok óta kisebb-nagyobb megszakításokkal esik az eső, és nem májushoz illő a meleg. Aminek egyenes következménye, hogy minden csontom fáj. De miért csak a csontjaim? Mintha bizony a biológiai tartó váz vénebb volna, mint a rajta levő izmok, miegyebek.

Amikor az év elején elhatároztam, hogy az ezredfordulón félbeszakított naplóírást folytatom, ha jól emlékszem, azt a célt jelöltem meg elsődleges feladatnak, hogy a bennem végbemenő leépülési folyamatnak a meg- és felismerhető – vagy: felismert – rezzenéseit lehetőségemhez mérten leírom. Azonban, ahogy lassan fogy az év, nemkülönben az idő, az én időm is, mintha az az elszánás lanyhulni látszana. Holott újra és újra azt érzem, hogy ennek a folyamatnak a különböző részei, részletei – a még vagyok-tól a már nem vagyok-ig – mégis csak érdekesek arra, hogy megfogalmazódjanak. Hogy az észrevétlenné tűnő változások miként alakítják át az emberi egészséget... Amikor az arcon megjelennek az öregedést jelző apró foltocskák, amikor – mennyi időnek kell eltelnie, amíg felfogjuk lényegét! – a haj színe megváltozik, amikor – hogy az elszűkült erek táplálni tudják az agysej-

teket, ellátni azokat oxigénnel – már naponta orvosságokkal kénytelen az ember segíteni szervezetének... És a biológiai, biofiziológiai folyamatok rendellenességei következtében miként tompulnak el az érzékszervek, miként hullanak ki a tudatból a nevek, a számok, miként tűnnek el az egykori kedves arcok, és egyáltalán, valami elközönösödési folyamat kezd uralkodóvá lenni.

Tudva megélni ezt az egészet, s úgy, hogy annak leghátborzongatóbb „eseményeit” képes legyen az ember az önfegyelem erejével önmagához méltó szinten tartani, nos, azt hiszem, ez az öregedés egyik legnagyobb kihívása.

Ami pedig ebből következik, az nem több és nem kevesebb, mint e folyamatnak a rögzítése mindaddig, amíg az idő és az értelem egysége erre képessé tesz.

Június 2. péntek. Ma már jó meleg nyárnak kellene lennie, de reggel alig mutatott az ablak melletti hőmérő 5 fokot. Azon kívül dél óta zuhog az eső, és heves északi szél fúj. Mintha november vége volna. A kert teljesen tönkremegy. Nem nőnek a palánták, nem kel ki a földbe vetett mag, röviden: hiába dolgoztunk, haszna aligha is lesz. Látható ebből, hogy az életünk csupa derű.

Tegnap – mert volt tegnap is – Kassán befejeztük a dokumentumfilm felvételeit. Csupa séma az egész, jócskán ki is ábrándultam ebből következően a dokumentumi szerepből. Amiként a seregben kiábrándultam minden rendű és rangú uniformisból, oly módon vált kiábrándítóvá az elmúlt évtizedek közhely-megközeletése. Legalább öt-hat órányit beszéltem a felvételek idején, de sejtelmem sincs arról, hogy ebből a halmazból miként lehet egy értelmes, összefüggő – nota bene: rám hasonlító! – egyórás dokumentumfilmet összevágni. Vagyis: semmi mást nem lehet, csak – összevágni!!!

Így a pontos!

Egy kevéske napsütés, egy kevéske derű – az kéne...

Június 4. vasárnap. Pünkösöd és Trianon, különös egybeesés, történelem és-vagy: „történelem”. A mennybeszállás abszurditása legalább oly mértékű, mint a trianoni pokolra szállás. Itt a verandán ülve, ezen a vasárnapon csupán azt érzem, hogy körülöttem minden kiüresedőfélben van, hogy minden folytathatatlan. Nem tudom mindez mitől és miért vált ilyenné, de hát az okok keresése maga is, feltehetően, ugyanide vezetne, pillanatnyi borzongásaimat növelve. Világos, hogy az ember belső valóságában zajló „másik” valóság öntörvényűen működik, és hiába igyekszünk a felette való uralomra, simán fittyet hány az értelem szülte parancsokra. Az ösztön az úr, a ráció pedig szájalmas szolgál!

Azt hiszem, a pünkösdi reménység ünnepnapján ennél reménytelenebb csendet aligha is képzelhet magának halandó...

Június 17. szombat. Valamelyik délutánon – persze, ez kimaradt e feljegyzés-sorból – arra gondoltam, hogy mi minden történik egyetlen nap alatt körülöttem, velem, velünk. Történesek, amelyek úgy tűnnek el az időben, hogy soha azokat felidézni nem lehet, hogy a felidőzhetőségnek az esélye is szerteporlad, s lecsor-

dogál a felejtés lejtőjén, valami absztrakt mélységbe, s elvész nyomtalanul. Mert lássuk csak: például ha a tegnapi eseményeket nem írom le, mi tűnhet el az előbb említett mélységekben végleges érvénnyel? Tehát: hajnali négy órakor keltem, s kimentem a hími tóhoz vadászni. Felültem a repcetábla szélében egy tavalyi, megroskadt szalmakazal tetejére, mert jár arra egy gombnyársas, kiselejtezendő őzbak, azt kellene meglőnöm. Meg is jelent úgy hat óra tájban, bent állt a repce között egy nyiladékban, vagy százötven méterre tőlem. Ilyen távolságra nem szoktam még vaddisznóra sem lőni, ezért elhatároztam, hogy megpróbálom becserkészni, ami egy kis kerülővel sikerült is. Mégsem lőttem meg. Egyrészt, mert csak a feje látszott ki a repceből, másrészt pedig, mert a gyors járástól úgy kalapált a szívem, hogy a szabad kézből való célzás lehetetlenné vált. S mire valamelyest összeszedtem magamat annyira, hogy a puskát úgy-ahogy képes voltam tartani, a bakocska eltűnt előlem a repcedzsungelben. Látható ebből, hogy így hetven felé mily gyarlóvá válik az emberfia, ha megfélemedezik magáról. Gyorsan össze is szedtem a holmimat, s mentem haza gyógyulni, mivel volt valami tervem a nap későbbi óráira. Hanem úgy kilenc körül berregni kezdett a telefon, C. I. főkonzul hívott, hogy a határsorompó lebontására szándékomban áll-e felmenni a falu felső részén húzódó trianoni léniához. Erről a mára tervezett eseményről teljesen megfélemedeztem, de összekaptam magamat, s mire I. megérkezett, már menetkészen vártam. Megéltem a Berliini Fal felépítését és lebontását is, számtalanszor írtam a trianoni barbárság határokat és embereket elválasztó borzalmáról, s most azt is megélhettem, hogy annyi év után ott állhatunk a buzitai határország egykori karszárnyája előtt felhúzott sorompónál, a túloldali magyarokkal meg az itteniekkel együtt. Ha az utat rendbe hozzák, jövőre már személygépkocsival is lehet erre közlekedni, mindenféle igazolvány nélkül.

Romosodik Trianon, ötlött fel bennem valamiféle megírandó ötletként ez a történelmi pillanat, de mostanában már nem nagyon foglalkoztatnak a napi aktualitások... Ahogy dél körül hazakeveredtem, a korai kelés bosszújaként, szinte szédelegtem a pokoli hőségben, merthogy a nyár egyetlen éjszaka alatt ideért minden tüzével. Hanem erre Bacskai Árpád hívott, hogy mennék hozzá Görgőre, illetve a „hegyre” őzek, vaddisznók után. Mentem, s csodálatos volt a karszti fennsík, láttam néhány szarvast, de se őz, se disznó. Éjfél körül értem haza Buzitára...

Nos, a kérdés ezek után ez: ha ma mindezt a történelemsort nem másolom ide, vajon mit őrzött volna meg az emlékezet a hajnalból, a romosodó Trianonból, a görgői fennsík alkonnyatából, csendjéből?! Azt hiszem a kérdés felől érdemes gondolkodni – bár ha néha minden porcikám lázadozik ellene –, hogy végül is, mi a haszna a naplónak, a naplóírásnak!

Folytatván az előbbieket, de immár ma reggel a hírekben közölték, hogy meghalt Domokos Mátyás. Jó húsz évvel ezelőtt Szigligeten találkoztunk először, utoljára az idén Debrecenben a Költészeti Fesztiválon. Egyszer meghívtam őt a Fábry Napokra, akkor itt, Buzitán még énekeltünk is, Tőzsérrel, Szakolczay Lajossal, Grendellel együtt. A hónap elején Török Elemér, most Domokos Mátyás... Néha valami elvont

térben azt látom, hogy egyvégtében csak temetünk és temetünk... Szomorú, de kötelező elvégeznivaló a még ittmaradók számára. Matyi is... Debrecenben Tóth Árpádról tartott szép előadást, ma pedig őt búcsúztatom magamban.

...Reggel beszaladtam Kassára szavazni, merthogy ma választások vannak ebben a ligetes köztársaságban.

Június 18. vasárnap. Ugye, a tegnapi választások... Ha a mi dolgainkat nézem, bizony elégedettek is lehetünk, hiszen a közel tizenkét százalékos eredmény „nemzeti-ségi rekord”. Hanem a siker mellé nagy bajok árnyékai kezdenek felmagosodni. A nyálasszajú Fico pártja, a Smer, 28 százalék fölé kerülve lett első. Gasparovic nyilván őt bízta meg kormányalakítással. Ez még védhető volna, de a Szlovák Nemzeti Párt ugyanúgy 20 képviselővel jutott a parlamentbe, mint a mieink. Ha Fico velük is szövetségre lép, akkor ismét bajba kerülhetnek az iskoláink és egyéb intézményeink, röviden: az egész magyar kultúra és gazdaság Szlovákiában. Még elgondolni is hátborzongató, hogy megtörténhet olyanféle visszarendeződés, amely a meciari idők magyarellenes hisztériáját ismétli meg... Közel hetven év tapasztalatával írhatom ide: bizony megtörténhet! Lehet, hogy a tegnapi története új sötétség kezdetét jelenti számunkra! (Ide az előbb egy kérdőjelet és egy felkiáltójelet írtam, de a kérdőjelet kitöröltem. Itt nincs helye kérdésnek.)

Június 29. csütörtök. Péter-Pál napja. Az otthoni prognosztika szerint „Péter-Pál napján megszakad a búza töve”. A gyakorlatban – gyerekkorom idején – ez azt jelentette, hogy elkezdődött az aratás. Az idén se Péter, se Pál nincs olyan helyzetben, hogy az aratás kezdetébe beleszólhatna. Az őszi és a tavaszi vetések még megregzöldek, s a napi rendszerességgel érkező viharok nem az érlelést hozzák magukkal, hanem a jégverést. Most is dörög az ég, nyakunkon a napi zivatar – előszele már magasban röpteti a fecskéket.

A viharoktól elkülönböző és örömet adó nap volt a tegnapi, Sándorunk promóciója. Utána felmentünk a konzulátusra, jó hideg pilzeni frissítőre, majd ebédelni a Lőcsei házba, ahol a főnök nagyon kedvesen fogadott, mondván, hogy régebről ismer. Kassán a tizenkettedik emelet kész kohó, így igyekeztünk is kifelé Buzitára, ahol a vályogfalak tökéletes és természetes légkondicionáltságot biztosítanak. Az is feljegyzendő, hogy Sándor tovább folytatja egyetemi tanulmányait a mérnöki karon, ez még két év. Az előbb pedig Évus hívott, orvosa szerint a hét végén akármelyik nap elérkezhet a szülés ideje. Most már minden nap be kell utaznia Budapestre.

A mai naphoz tartozó politikai feljegyeznivaló, hogy Fico Meciarral és Slotával alakít új kormányt Szlovákiában. Valami olyan történt meg, amiről azt hittük, hogy már soha nem történhet meg: nacionalfasiszta kormánya lesz Szlovákiának 2006-ban. Kezdődik újra a mi nemzeti-ségi pokoljárásunk. Jöhetne már a tegnapelőttinél egy nagyobb, tisztítóbb vihar, amely örökre kimosná ebből az országból a szemetet.

Július 1. szombat. Tegnap éjszaka 11 órakor Évike megszült. Ma reggel Jácint telefonált. Endre unokánk 52 centi hosszú fiatalember, s ami a fő, mindketten jól

vannak. Dél előtt még Évike is hívott, hangjából érezni lehetett, hogy még nagyon fáradt, s hogy: nagyon boldog. Együtt velünk – tehetem hozzá.

Július 8. szombat. Ma dél előtt – tündöklő verőfényben – azon kezdtem gondolkodni, hogy *milyen színű a sötétség*. Most nem az árnyalatokról van szó, hanem arról, amit akkor „látok”, ha lehunyom a szememet. A legegyszerűbb válasz ugye az, hogy a sötétség *fekete*. Csakhogy ez nem egyéb lapos közhelynél, hiszen semmi bizonyítékot nem tudok felmutatni és megfogalmazni annak az elhitézésére, hogy a szemem mögötti „sötétség” az *fekete*. Ha azonban nincs így, akkor mi az, amit látok lezárt szemmel?!

Amikor a halálra gondolok, akkor is valamiféle sötétség jelenik meg ama a képzeletbeli tartományban. Ez esetben azonban a „sötétséghez” már tudatomban nem kapcsolódik semmi szín – még a közhelyszerű feketeség sem. Érdekes, hogy volt idő, amikor a halált fehérnek gondoltam, a legszebb, a legtisztább szín kapcsolódott hozzá olyan természetességgel, ahogy a folyó halad a medrében, vagy ahogy az ember lélegzetet vesz.

Különös pillanatai vannak az időnek, amelyek törvényen kívül helyezik az értelem biztonságát és lehetőségét.

És nincs arról semmi döntés, hogy fekete-e, avagy fehér!

Azt hiszem, a halál színtelen.

Július 9. vasárnap. A fáradékonyság vagy az elfáradás az öregedés jele. Természetesen az ember fiatalabb korában is elfárad, azonban az öregkori *elfáradásnak* a minősége más, lényegesen elkülönözik attól, amit úgy harminc és negyven között éreztem és tapasztaltam. Akkor például ha egy havas, holdvilágos éjszakán vadászva-cserkészve legyalogoltam, mondjuk, tizenöt kilométert, nem úgy voltam fáradt, ahogy ma. Vagyis létezik a test elfáradásában az életkorhoz kötött, attól függő, olyan különbség, amely feltehetően a biológiai leépülésből következik. Mert e pillanatban, amikor befejeztem a kert öntözését – vagy tíz kanna vizet locsoltam a növényekre –, fáradtabbnak éreztem magamat, mint egykor, az előbb említett egész éjszakai vadászat után. A tüdő, a szív, az izületek nyilván ezt a megterhelést már nehezebben viselik, mint ennek sokszorosát, úgy harminc évvel ezelőtt. Mindezt természetesnek is gondolhatnám, ha az egésznek nem mondana ellent az a tény, hogy az értelem – bárha ebben azért nem vagyok egészen biztos – változatlan kondícióban viseli a hétköznapi folyamatos megterheléseit. Mintha az az *egész*, aki – vagy: ami – én vagyok, kétféle energiaforrásból táplálkozna.

Július 11. kedd. Az egykor kellemes éghajlatú, szépséges Kárpát-medence mostanra Közép-Európai Szaharára változott. A déli órákban ki sem merek mozdulni a vályogfalak közül, mert a hőség szétrepeszti elszűkült aortáimat. Így ez a hőgutakényszerűség benti munkára fog, bár ha nincs is sok kedvem hozzá. De: ha napi pár oldalt nem pötytyögetem be a számítógépbe, akkor az *Esték és hajnalok* a fagyok jöttéig sem készül el. Pedig úgy szeptember végére szeretném befejezni,

mert az *Egybegyűjtött...* következő pakkját – a *Végyes írásokat* – rendbe kéne hozni, hogy a jelenlegi időelőnyömet tartani tudjam. Bár, ahogy az új kormány különféle megnyilatkozásaiból kiolvasható, megtörténhet, hogy könyvkiadásunk megint hosszabb böjt elé néz. Ha pedig nincs támogatás, könyv sem készül. Így az is megtörténhet, hogy az életműsorozat folyamát a jelenlegi kormány ollója elmettszi. Az én dolgom ennek ellenére az, hogy a még hátra levő kötetek anyagát véglegesítem.

Július 14. péntek. Ma reggel felhívott Nagy Imre – elkészült a portréfilm, s délután hozott is belőle néhány DVD-lemezt. Megnéztem, van benne pár szép tájfelvétel, de valahogy egy-két helyen meg-megbicsaklik a populizmus felé. Azt hiszem, a katonaidőmből, amit Imre bevágott, a jelentéktelenebb epizód került be, s amit én fontosnak véltem, s amiről beszéltem is, sajnos, kihagyta. És hát az a két versrészlet, amit felolvasok, bizony még mutatóba is elenyésző. Holott az irodalomról lett volna szó végig, ahogy én azt előre elgondoltam. Hét-nyolc órányi szövegből ez az egyórás „felvágott” ragasztódott össze. Egyébként az az igazság, hogy semmivel sem rosszabb, mint a korábbi filmek. A fene tudja, hogy van ez! Inkább elégedettnek kéne lennem, hiszen tájainkon kiről készült egyórás portré, állami támogatással?!

Senkiről! Akkor hát mi a bajom?

Holnap kora reggel indulunk Búcsra, Izsára, Komáromba, Bősre.

Július 25. kedd. Most már napok óta folyamatosan érkeznek a délutáni viharok. Hatalmas dördülések darabolják a tájat, s fenyegetnek jégveréssel, vízárral. Annakidején az Egyesült Államokban éltem meg néhány hasonló vihart, de ott valahogy azért másként zengett a magasság – pogányabban.

Túl a Kárpát-medencei Szaharán – délelőtt Kassa, szemorvos, általános orvos, mert fogytán vannak a kötelező napi orvosságok. Kassa: elviselhetetlen kohó. A tizenkettedik emeleten a vasbeton panelekből Dante poklának a tüze sugároz elő. A buzitai vályogház ehhez képest hűs oázis. A vályogfalak természetes „klímaberendezésként” működnek.

Ami pedig döbbenet: tegnap este telefonon beszéltem Görömbei Andrissal – Nagy Gáspárnak hasnyálmirigy rákja van. Ez pedig a halált jelenti. A pankréaszt ma még nem tudják gyógyítani, így ami Gázsinak hátra van – az idén volt (lesz?) ötvenhat éves –, legfeljebb pár hét vagy hónap. Miért mindig a legjobbak mennek el?! Török Elemért ugyanez a betegség három hét alatt vitte el, alig két hónappal ezelőtt. És hogy milyen alattomos ez a kór! Tavaly ősszel Debrecenben Márkus Béla születésnapját ünnepeelve Gázsival még együtt köszöntöttük – dalolva! – Bélát.

Ha lehetne, most megtiltanám magamnak a gondolkodást!

Július 26. szerda. Tegnap este kimentem vadászni, ami inkább csak ok volt arra, hogy egyedül legyek. Amit Andris Nagy Gazsi állapotáról mondott, attól nem tudok szabadulni. Érthetetlen, döbbenetes tudni, hogy egy kiváló ember, jó barát

néhány nap múlva – s milyen fiatalon! – meg fog halni. Ezért kellett a néhány órás egyedüllét, hogy valami módon összegezzem magamban e tény abszurditását. Órákon át a halál lényege felől gondolkodtam. Volt idő, amikor az a kérdés foglalkoztatott, hogy hogy van az ember, ha már nincs?! Ma azonban úgy érzem, hogy ez már részletkérdés. Mert a halál lényege nem a megsemmisülés. Sejteni vélem, hogy a halál lényege az élet teljességét foglalja magába. Feltehetően az első pillanatban ez teljes képtelenségnek látszik. Ha azonban a létezés legmélyére hatolunk le, derengeni kezd e feltételezésnek a lehetséges mivolta. Mert nem csupán az életet kell megélnünk, de meg kell élni a halálunkat is. Lehet, hogy a végső konklúzió ennyi: felfedezni a halálban az élet teljességét.

Azt az egészet, ami voltunk! (?)

Július 27. csütörtök. Lassan élek. Amióta Jászón rosszul lettem, nem tudok igazából rendbe jönni. Naponta háromszor-négyszer is „lefektet” nyavalyám – szédelgek, s a tarkómon – jobb esetben – a buta nyomás, rosszabb esetben a kemény fájdalom. Dolgozni így csak fegyelmezve magamat sikerül. Ami igazából inkább fizikai, mint szellemi természetű munka. Másolom az egykor írt vadászemlékeimet. E szaharai világban az egész tiszta gályapad. Túl ezen, kint is van rengeteg tennivaló, hiszen érik a paradicsom, a vajbab, nőnek az uborkák, s hogy az egész veszendőbe ne menjen, naponta legalább egyszer meg kell öntözni a kertet. A vajbabból már vagy tíz zacskót megtöltöttem, s lefagyasztottam télire. A vajbabból, szedés közben, még egy novellatéma is kikerekedett bennem, némi pajzán homállyal befátyolozva, s ha nem felejttem el, talán meg is írom. Az is gond, hogy Éva most veszi át az új munkahelyén a laboratóriumot, aminek igazából örülöm kellene – örülök is! –, de így minden rám marad itt Buzitán, ami a mostani romos állapotomban néha már-már megoldhatatlan feladatot jelent. Nem tudok befelé figyelni, a belső zajlásra, mintha az időnkénti fájdalmak malomkövei szerte-zúznák a gondolatokat. A kinti világ pedig egyre távolodik. Hogy ami egyszer érdekelt, politika, társadalmi zajlás, szinte csak a reggeli hírek idejére korlátozódott. Például ma tudtam meg, hogy a Kassai Magyar Főkonzulátust meg akarják szüntetni. Valamikor 1990-ben az Anyanyelvi Konferencia egyik fogadásán Jeszenszky Géának, az akkori magyar külügyminiszternek javaslatot tettem – Dobos Laci is jelen volt –, hogy fontos volna Kassán magyar külképviseletet létesíteni. Jeszenszky Géza akkor azt felelte, hogy nálunk – itt Szlovákiában – nincs rá fogadókészség. De tíz évvel később mégis csak létrejött a külképviselet. Ha most megszüntetik, akkor a magyar kormány letérdepel Slota előtt! Ha volna bennem erő, erről cikket kellene írnom, de eléggé bizonytalan számomra az ezzel kapcsolatos mai illetékességem.

Elég, ha felidézem magamban 2004. december ötödikét...

Augusztus 4. péntek. Délután az jutott az eszembe, hogy március óta egyetlen verset sem írtam. Eltelt fél év vers nélkül! Persze ennek a hiánya nem zavar, mert jelenleg a „fontossági sorrend” más. Azokat az emlékező munkákat kell befejezni,

amelyek az én XX. századomat jelentik. Az az igazság, hogy elég jól haladok, de még mindig úgy érzem, hogy igen távol vagyok ahhoz, hogy legalább a legfontosabbakat leírjam. „Az Egy és az Egész”-hez a folytatást is meg kellene csinálni, hogy elérjek legalább az ötvenes évek közepéig. Mert ha azt nem tudom feldolgozni, kimarad egy nagyon fontos szakasz, és elvész egy csomó olyan összefüggés, amely a későbbiek megértéséhez, értelmezéséhez hiányozhat. Persze feltehetően mindezt csupán és kizárólag én érzem így, hiszen csak én tudom ezeknek az eseményeknek a fontosságát. Ha pedig csak én tudom, lehetséges, hogy nem is olyan fontosak. Iszonyúan nehéz különbséget tenni a fontos és az elhanyagolható között! Mert hisz többször tapasztaltam már, hogy amit én nem tartok megörökítendőnek, más számára éppen az a megörökítendő. Azt tapasztalom magamon, hogy öregedvén, egyre jobban kételkedek mindenben, amit általában *értéknek* tekintenek. Mert: mi az érték? Miként cáfolható vagy bizonyítható, ha folyamatosan változik?!

Elhagyott a vers – elhagyott a hit(?).

A létezés némely pillanata fölfoghatatlan. Mintha a szellem is megsántulhatna... Nem szeretem ezt a mai estét. Ordasokat sejtek a falakon kívül.

Augusztus 7. bétfő. Egész délelőtt esett, sűrű, apró szemű permet, amely olykor záporrá növekedett. Szeretem az ilyen esős délelőtt hangulatát, van benne nyugalom, békesség és bölcsesség. Még valamiféle csend is a vízcseppek surrogása mögött. Jó idő gondolkodásra, írásra. Sorba venni azt, ami az emberi tudat mélyéről felmerül, vagy ami akaratunktól függetlenül felvillan, s helyet kér magának.

Így keveredett elém néhány nappal ezelőtt – öregedő mivoltom okán – az a tény (mert hogy ez bizony tény!), hogy az öregségnek van szaga. Nem illata – szaga van. Igen régen, úgy negyven-ötven évvel ezelőtt érzékeltem az akkori öregek közelében az *öregség szagát*. Akkor sem tudtam, most sem tudom pontosan meghatározni ezt a „szagot”, mégis határozottan érzékeltem benne a *kort*, az öregember különös kipárolgásának aromahullámain. Valami savanykás, ódon ruhák naftalin-doh keverékének a vegyületét. Pontosabban: azok egyvelegének jellegzetes emlékeit őrzöm.

Természetesen nem holmi friss felismerés lehetősége végett foglalkoztat ez a, mondjuk így: különlegesség. Egyszerűen az áll mögötte, hogy magam is a hetvenhez közeledem, s az egykori világban a hetven körüli halandót bizony már vén embernek tartották. Ebből pedig egyenesen következik, hogy nekem is „öregember szagom” lehet már. Valami, ami nem függ össze a napi zuhanyozással, fürdésel, valami, ami minden jelenkori „büdösítő szeren” átüt, amit nem ellensúlyoz a tusfürdő, sem a szagos szappan, sem a fogkrém, sem a sampon. Lehetséges – lehetséges! –, hogy a belső leépülés fiziológiai folyamatainak valamiféle „mellékterméke” az öregkornak ez a jellegzetes kipárolgása által megnyilvánuló jelenség? Mit akar tudunkra adni általa és vele a szervezet, s miért? Van-e összefüggés ennek intenzitása s a még hátra levő időnk között? Mivel a természetben mindennek oka van, semmilyen lehetőséget sem illik kizárni a megismerhető egészből.

Augusztus 9. szerda. Ismét egyedül vagyok, Sándor Bécsben, Éva Kassán. Reggel óta egyetlen hangos szót sem mondtam ki, s most is csupán ez a véget érni nem akaró monológ jelenti, hogy vagyok – már ahogy vagyok. Olykor olyan érzésem támad, hogy mezítelen mondatok állnak elém, hangjuktól megfosztott szavak végtelen sorai... Mint valami kihalt erdőrengeteg, amelyet még a szél is elkerül. Napjaim sorsa ez a csend, amely befelé tágulván, a tékozlás misztériumát sejteti. Valami létező nem létezőt, többszörösen meghatározhatatlan belső időt és teret. Vajon mi ez a különleges magánuniverzum? Napja, holdja, csillagai milyen pályákon mozognak, és: mi a küldetésük? Ugyan alkalmas vagyok-e még arra, hogy ünneplőbe öltöztessenem a mezítelen mondatokat?!

Augusztus 21. hétfő. Oda veszett egy teljes hetem. Tokaj – nem a város, hanem az Írótábor – szép lassan elszürkül. Alig akad egy-két író, és sok mindenről szó esik, csak magáról az irodalomról nincs véleménye ennek a gyülekezetnek. A kuratóriumi ülésen javasoltam, hogy jövőre vissza kellene térnünk az irodalom gondjainhoz, méghozzá kritikánk teljes csődje végett. Át kéne lépni a különböző klikkek, érdekcsoportok magánkánonjain, s megteremteni – újjáteremteni – azt a mértéket, amely méltó lehetne a jelenlegi mérnivalóhoz. Javaslatom nyomán nagy ívű vita kerekedett, ami azzal zárult, hogy – megittunk egy-egy pohár valahány-puttonyos szamorodnit. Ez utóbbi ízlett. Az előbbi kevésbé. Szerdán haza is utaztam, s még Hidasnémetiben felvettem a Bécsből érkező Sándorunkat. Szombaton pedig Évikékék jöttek. Endre unokánk első „külföldi útját” különösebb gond nélkül vésszelte át. Nagyon aranyos fiú, eszik, gagyog, olykor bőg egy sort, ami rendjén való egy másfél hónapos legénynél.

Valamit még ide akartam írni, de elfelejtettem. Biztosan nem volt fontos.

Folytatom, mert eszembe jutott, ami az előbb kimaradt. Az éjszaka kemény vihar kerekedett, dörgése, villámlása fölébresztett, s amikor elvonult – még nem volt négy óra –, kimentem az udvarra éjszakanézőbe. Felettem az égbolt csodálatosan és tisztán tündökölt. Sok éjszakát kint töltöttem a szabad ég alatt, de a Tejutat – a Hadak Útját – ilyen ragyogónak még nem láttam. A lenti – földi – sötétség felett úgy húzódott, mint egy ezüst szalag. Iszonyú távolságban s mégis szinte megérinthezően. Sokáig bámultam ezt az égi csodát, olyan sokáig, amíg a virradat fátyla eltakarta szórt aranyával előlem az egészet.

Szeptember 3. vasárnap. Amióta Éva újra dolgozik, a hétvégek tele vannak mindenféle elvégeznivalóval. Amiből az következik, hogy jobban elfáradok ilyenkorra, vasárnap estére, mint a hét egyéb napjain. Ha megjönnek a hidegek, beköltözők én is Kassára – városi polgárnak. Nem kassainak, mert akik ma „kassai polgárnak” nevezik magukat, még abban is dilettánsak, hogy... még ez is előfordul – egyetlen hasonlat sem jut az eszembe, amely a kassai műkedvelő „újpolgárookra” ráillene.

Különben rossz napom volt (van) megint. A derekam folyamatosan fáj, ez előbb nyeltem le a második fájdalomcsillapítót, de nem nagyon használ. Nehéz a járás, csak húzom a lábamat, s nem haladok. Tiszta nyomorúság...

Szeptember 20. szerda. Tegnap és ma: Kassa. Két orvosi vizsgálat meg a szükséges gyógyszerek. Az ilyen délelőtt jobban elfáraszt, mint a kapálás vagy a krumpoliszedés. (Még jó, hogy eszembe jutott – itt az ideje annak is.) Ahogy kikeveredtem a városból, még dolgoztam egy keveset, befejeztem a „disznós” részt az *Esték és hajnalokban*.

Mindezek mellett a magyarországi események! Nem tudom minősíteni azt, ami történt és történik. Százötven éve egyvégtében buta és butább politikusok teszik tönkre a magyarságot. E butaságözönben Gyurcsány a csúcs! És még csak nem is látszik, hogy valaki, értelmes ember, a helyére kerüljön. Na, ezt nem folytatom. Meg a naplórát sem. Ma nem.

Szeptember 22. péntek. Megint bent voltam Kassán. A Fő utcán megittam egy pohár sört, és sörözés közben bámultam Kazinczy, Batsányi és Baróti Szabó Dávid városát, amely az ő korokban a magyar szellemi élet, a magyar irodalom meghatározó központja volt. Odaláttam arra az épületre, amelyben megalapították az első magyar irodalmi folyóiratot, áll az az épület is – itt szemben velem, ahol ülök –, amely valaha a Nagyságos Fejedelemnek volt lakhelye... Ahogy nézelődtem, arra gondoltam, hogy az utcán két irányba hömpölygő tömeg minderről semmit sem tud, sőt nem is érdekli, nem is érti... Az a történelem – a miénk – ma és itt már nem érvényes. Tapasztaltam többször: látható jelenléte folyamatos provokációk forrása. Márai emléktáblájára azt írták, hogy „kurva”. Amikor Rákóczy szobrát avattuk, néhány „hejszlovák” azt írta a transzparensre, hogy „Rákóczy a szlovákok gyilkosa”... Rövidre fogva: főtéri szemlém után megkeseredett számban az amúgy is kesernyés sör.

November 28. kedd. Az az elhatározásom, hogy a kertet és az udvart a hóesés előtt rendbe teszem, valahogy nem akar sikerülni. Mert a mai délelőtt is más megoldani valók vitték el. A bolond és sűrű ködben Tornagörgőre vittem el a pálinkának valót, hogy az ünnepek előtt megneemesedjen – legyen igazi törköly belőle. Ugyanakkor be kellett mennem Kassára is, s így a délelőtt – a kert szempontjából – elveszett. Délután Tőzsér Árpi hívott a válogatott kötet végett, aztán Kolár Péter a Tháliából. A délutáni ásás aztán betetőzte az egészet – pokolian fáj a derekam, hogy ülni is alig tudok. (Mindjárt lenyelek egy fájdalomcsillapítót.) Holott az volt a feltett szándékom, hogy este, vagyis most, folytatom az idézetek tegnap félben hagyott számbavételét s a róluk való gondolkodást. Azonban ilyen elromlott csigolyákkal a gondolkodás felettébb problematikus. Az pedig egyenesen katasztrófának tűnik – ez is most jutott az eszembe –, hogy holnap 69 éves leszek... „Megbékélni az idővel – oktat Nietzsche –, „mert”, mondja más helyütt ugyanő, „mögötted nincs más út”.

És előttem?!

November 29. szerda. Herbert Spencer írja (*Alapvető elvek*): „A gondolkodás pillanata átvezet bennünket a föltételes létezésen túl a nem föltételes létezéshez.” Majd hozzá teszi: „Innen származik az objektív realitásba vetett szilárd hitünk.” Lehetséges,

hogy itt a „végső ok” megközelítéséről beszél? A halálról, „ami minden más létezés nélkül létezik”. A megsűrűsödött novemberi sötétben az emberi képzelet eljátszhat az ilyen felvetésekkel, s még valamilyen mélységek legmélyén valóban érzi is a távolságok időtlenségét, de mi haszna belőle?! Mert az „objektív realitás” az, hogy átléptem a 69. évet, és ha tetszik, ha nem, ezt a tényt semmi bölcelet nem tudja az értelem határa mögé rejtteni. Ebből következik, hogy – lezárandó a mai napot – megiszok egy pohár vilmoskörtét, s többé nem foglalkozom a gondolkodó anyaggal, amely – vagy: aki? – én volnék, sem a „végső ok” mikéntjével.

November 30. csütörtök. Nem tudom, mitől tűnik az egyik nap végtelenül hosszúnak s a másik pedig rövidnek, akár a tyúklépés. Mert hogy ez a hónapot záró András-nap elég hosszúnak tűnt. Reggel Görömbei Andrissal váltottunk néhány szót András-nap okán. De benne ismét a döbbenet: Nagy Gáspár állapota. A többhónapos küzdelem – a hiába való küzdelem! Egész nap egyedül voltam, s egész nap nem tudtam – most sem tudok – szabadulni ettől a valóságtól. A tegnap leírt spenceri gondolatok villannak elem újra, meg újra... Hogyan lehet megélni a másik ember halálát?! És: mi a létezés ára?

December 8. péntek. Tegnapelőtt tudtam meg, hogy ma kezdődnek a Fábry Napok. Ebből látható, hogy mostanra milyen messzire kerültem mindattól, ami évtizedeken át hétköznapijaim valósága volt, s amit igyekeztem olyan minőségi szinten tartani, amely mellé bármikor odaállhattam, odaállhattunk. Az idej Fábry Napok műsorából azonban az derül ki, hogy a politika és a politika vigécei immáron képesek voltak Fábryt is kisajátítani. Az irodalom, a kultúra, az anyanyelv tartományai már a rendezvény perifériáján is alig képesek megállni. Holott ennek a rendezvénynek évtizedeken át ez adott rangot és értéket. Az idej programból egyértelművé vált az a süllyedés, amely ezt az értéket és rangot elveti, semmivé alázza – Fábry minden üzenetével együtt! „Az igénytelenség – halál”, írta volt Fábry. Ehhez itt és ma én azt teszem hozzá, hogy az igénytelenség több a halálnál – életalázó üzérkedés, kufárok börcéje... Hátborzongató látnom, hogy amit évtizedek alatt felépítettem, miként pusztul el, miként változik lakhatatlan romhalmazzá. De meglehet: vén bolonddó lettem, aki képtelen elfogadni – megérteni? – a jelen történéseit, a totális mérték- és értékvesztést.

December 18. hétfő. Az írás csodájának mindig azt tartottam, hogy egybekötött embereket, közösségeket, hogy szépséget sugallt, és megértést közvetített.

Az utóbbi évtizedekben azonban azt tapasztalom, hogy ez a szép, nemes és humanus szerep oly módon változott meg, hogy valamiféle versengéssé silányult, konkurenciaharcná, ami által különféle „elit” érdekcsoportosulások abroncsai zárják magukba, s e csoportosulások igyekeznek kisajátítani maguknak az írás megítélésének a jogát is.

Nem a megértésre való törekvés, hanem a kirekesztő anyagiasság vált uralkodó „eszmévé.”

[...]

* * *

Ha az ember elolvas mondjuk 5–600 könyvet, akkor rájön, hogy valójában az egészből 5–6 az, ami igazán fontos. De hogy ezt fölismerje, a többit is el kellett olvasnia.

December 22. péntek. Elment Lázár Ervin is. A televízió estéli, szűkszavú híradása jelentette be az újabb veszteséget. Egy évvel volt idősebb nálam. Tavaly ősszel találkoztam vele utoljára a MMA-án történt bemutatkozó estemen. Tudtam, hogy beteg, halála mégis váratlanul ért. Valahogy az volt az érzésem, hogy a baj nem gyógyíthatatlan, s Ervin kilábol belőle. Bizony megfeketedett a közelgő ünnepek felett az ég. Ma este nem szabad a holnap felől gondolkodni...

December 27. szerda. János napja. Reggel fel is hívtam Vilmáékat, hogy Jánost megköszöntsem. Még az ünnepek előtthöz: a posta meghozta a *Keleti Napló története* című új könyvem tiszteletpéldányait. Szép kiállítású „karcsú kötet”, ahogy Dobos L. a telefonban megjegyezte korábban. Valóban így van, csak hogy tudtom és beleegyezésem nélkül kihagytak legalább egy tucat olyan levelet belőle, amelyeket én fontosaknak ítéltam annak idején.

A hosszú ünnepsor nagyon szépre sikerült, itt voltak Évusék, s a kicsi Endre igazi ünnepet hozott. Már ül, és egyvégtében mosolyog, meg időnként nagyokat kurjant. Az is említeni való, hogy itt nálunk evett első alkalommal levest, mégpedig szarvaslevest, és igen ízlett a fiatalúrnak. Ami gond, hogy ma reggel megint – minden ok nélkül (!) – eleredt az orrom vére. (Pár nappal ezelőtt hajnalban, most virradatkor). Egyáltalán nem kellemes élmény, s kicsit riaszt is. De csak egy kicsit.

Ma délelőtt az *Esték és hajnalok* fotóanyagát válogattam ki, s véglegesítettem. Találtam néhány nagyon régi – a *Hétben* megjelent – felvételt is, egyiken apám, Gero, a drótszőrű magyar vizsla meg két vadlúd – valamelyik akkori szép hajnal egy pillanata. Ez lesz az induló kép az összeállításban.

Vacsorameghívásom van – befejezem. A tél hótalan, amilyen még soha nem volt. A hegyek felett a tavasz színei áradnak olykor, s a szarkák hozzáláttak a fészkek megújításához.

December 31. vasárnap. Az évváltás megint az időre figyelmeztet. Volt, amikor az ilyen pillanatok még gondolkodásra sarkalltak: hogy mit hagytam el, meg hogy előttem még mi áll megoldandó. Ma már az ilyen kérdések elveszítették létjogosultságukat. Sem az összefoglalásnak, sem a tervek felvetésének nincsen gyakorlati jelentősége. Egyetlen dolog fontos: élek, s amíg élek, teszem azt, amire erőmből és időmből telik. Amíg az „értelmes anyag” teljes rendszere működik, a jövő(m) nem kilátástalan. Van, volna még mit le- és megírni az egybevethető dolgok, események és tapasztalatok halmazából, és ezek a lehetőségek a lankadó erőt, a renyhülő értelmet fel-feltöltik megtartó energiákkal. Ebből következik, hogy az ittlét, s nem a távozás a nagyobb gond, a nehezebb teher. A mostaninál könnyebb év köszönhetne rám, ránk – családra, nemzetre, emberi fajunkra... ✎